

УДК 17.035.1:364-322:[614.8:355.1-056.266"364"]
DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2025/12-9/23>

Юлія ГУМЕНЮК, асп.
ORCID ID: 0009-0007-9526-244X
e-mail: humeniuk_yuliia@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРОЯВ АЛЬТРУІЗМУ У ВИМІРІ СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: НОВІ АСПЕКТИ І ТЕНДЕНЦІЇ

Вступ. Присвячено вивченню нових якісних характеристик альтруїзму у вимірі сучасних викликів в умовах соціальної реальності XXI століття. Виокремлено нові соціальні аспекти і тенденції проявлення альтруїзму та проаналізовано метод соціального проєктування як спосіб їх реалізації.

Методи. Використано комплекс наукових методів та підходів, зокрема системний підхід, історико-аналітичний та герменевтичний методи, метод експертних оцінок, статистичний аналіз та метод порівняльних характеристик, а також метод узагальнення отриманих результатів.

Результати. Розкрито, що дослідження в різних галузях науки та філософії останнього періоду вказують на те, що традиційні форми виконання і переживання безкорисливих дій на благо інших виявляють сьогодні абсолютно нові риси, що передбачає формування нових тенденцій в їх теоретичному осмисленні та практичній реалізації. Проаналізовано соціальні виклики XXI ст. та вияви альтруїзму в сучасному соціальному просторі: масова безкорислива взаємодопомога та емпатія в екстремальних ситуаціях (воєнних конфліктах, техногенних катастрофах, терористичних актах тощо) та волонтерський рух; соціальна та освітня інклюзія людей з психофізичними вадами; жести доброї волі в донорстві, трансплантації та сурогатному материнстві. Зроблено акцент на мотивації до альтруїзму, на ризиках та правовому врегулюванні нових його аспектів та тенденцій.

Висновки. Акцентовано, що людство сьогодні гостро переживає різні екстремальні ситуації (техногенні та екологічні катастрофи, війни та тероризм), загострення проблем психофізичного розвитку, невиліковних хвороб та захворювань репродуктивного характеру тощо. Спричинені цим соціальні виклики долаються шляхом масової безкорисливої взаємодопомоги та завдяки жестам доброї волі окремих людей. Доведено, що така діяльність завжди має ознаки альтруїзму в новому вираженні, часто це волонтерський та інші соціальні рухи, громадські організації та індивідуальна допомога. Обґрунтовано, що найбільш ефективною формою надання допомоги в умовах сучасної реальності є соціальне проєктування, яке як теорія потребує наукового обґрунтування, дослідження світових практик та набуття відповідних компетентностей для альтруїстичної добротності в нових напрямках соціальної сфери.

Ключові слова: альтруїзм, допомога, жест доброї волі, екстремальні ситуації, війна, волонтерство, інвалідність, інклюзія, донорство, трансплантація, сурогатне материнство, соціальне проєктування.

Вступ

Дослідження наявних концепцій альтруїзму дозволяє зробити висновки, які є сутнісноутворювальними в розумінні цього феномену, а саме: альтруїзм являє собою соціальне явище, яке знаходить пояснення завдяки насиченій мульти- та міждисциплінарній аналітиці; поняття альтруїзму, яке ввів у наукову термінологію О. Конт як антитезу егоїзму, та його присутність у суспільному житті, залишаються дискурсивною проблемою у сфері соціально-філософських та поведінкових наук до теперішнього часу; альтруїзм як елемент людської свідомості передбачає безкорисливу діяльність на користь іншого, соціальної групи, суспільства загалом, нехтуючи власними інтересами та винагородами; конструкт альтруїзму вміщує поведінкову дію або низку дій в інтересах іншого (інших); мотивацію, психологічну установку, емоційний стан, які сприяють такій дії та супроводжують її; ціннісну орієнтацію на потреби іншого, соціальної групи, або суспільства; морально-етичне визначення дії як безкорисливої в інтересах інших. Ці характерні ознаки альтруїзму існують в інтерпретації цього феномену в межах соціобіології, соціальної психології та соціології. Хоча наукові підходи до вивчення альтруїзму суттєво різняться, спільним для них є осмислення альтруїзму в категоріях позитивізму із соціальної і еволюційної позицій, благополуччя та психічного здоров'я особистості, специфічного досвіду творення, які існують на протигагу руйнівним поведінковим орієнтаціям та соціальним викликам, які є в сучасному світі.

Ретроспектива суспільних процесів та соціальних явищ, а також дослідження наукових та публіцистичних джерел із відповідної проблематики вказує на те, що сьогодні в різних сферах життєдіяльності робиться акцент на егоїстичних аспектах соціальної поведінки, що

утворює ризики формування уявлення про егоїзм як норму соціального життя, а альтруїзм і солідарність сприймається як відхилення від цієї норми. Тому важливим завданням сьогодення є виокремлення та вивчення нових якісних характеристик альтруїзму у вимірі сучасних викликів в умовах соціальної реальності XXI ст.

Завдання. Завданням дослідження стало виокремлення нових соціальних аспектів і тенденцій виявлення альтруїзму у вимірі сучасних викликів; розгляд соціального проєктування як способу подолання соціальних викликів.

Методи

У науковому дослідженні було застосовано комплекс наукових методів дослідження, зокрема використовувався метод аналізу наукової джерельної бази, публіцистики та навчальної літератури з метою виявлення стану проблеми за заявленою темою, визначення її основних аспектів і тенденцій, актуальності і напрямів дослідження, мети та теоретичних побудов. Цей метод у поєднанні з методом узагальнення отриманих результатів дозволили сформулювати достовірні висновки щодо цієї проблематики.

Використання історико-аналітичного методу дало можливість розглядати заявлену тему в історичній ретроспективі для її осмислення та розуміння тенденцій у доланні сучасних соціальних викликів. Завдяки системному підходу вивчався альтруїзм у нових його виявах як в українському суспільстві, так і на міжнародному рівні, що вказує на взаємопов'язаність елементів цієї проблеми. Метод експертних оцінок та герменевтичний метод застосовувався для аналізу реакцій на сучасні соціальні виклики з боку фахівців відповідних галузей та громадських і політичних діячів, а статистичний аналіз – для розгляду соціологічних даних про ставлення до них

© Гуменюк Юлія, 2025

та виявив альтруїзму в суспільстві. Використано також порівняльний метод, де порівнюються вітчизняні та закордонні реакції на соціальні виклики. Це допомагає виявити подібності та відмінності у проявах альтруїзму та його важливість у процесі подолання соціальних викликів.

Джерела. Теоретичною основою статті були концептуальні положення та результати наукових досліджень у галузі соціальної філософії, психології, соціології та медицини, зокрема опрацьовувались:

- ідеї О. Конта, А. Швейцера, А. Шопенгауера, Дж. С. Мілля та інших, котрі більшою мірою розглядали феномен альтруїзму в контексті моральної поведінки;

- дослідження еволюції наукових поглядів і висвітлення альтруїзму як елементу формування соціального капіталу Л. Єлісеєвої, зв'язку між альтруїзмом і механізмом створення колективних благ Т. Зігмунда та Б. Жерома тощо;

- роботи Р. Кемпер, Е. Стауб, які пов'язували волонтерство з альтруїстичною поведінкою людини, Д. Сміта, що доводив протилежне – що люди рідко схильні діяти альтруїстично, С. Мейера та А. Штуцера, які досліджували вплив волонтерської діяльності на задоволення життям, Л. Елісон, Е. Десі, Р. Костнера та Р. Раяна, а також Б. Фрей і Я. Галус, які досліджували мотивацію у волонтерській діяльності;

- наукові праці, присвячені інклюзії та інклюзивному середовищу, яві виконувались у педагогічній (І. Малишевська, О. Сакалюк, С. Александрова, А. Колупаєва), соціальній (Ю. Найда, Л. Ткаченко, М. Андреева, О. Стрельникова, Н. Єсіна) та психологічній (Г. Чуйко, Я. Чаплак) парадигмах;

- тлумачення біоетичних принципів у контексті новітніх медичних технологій, які відображені у працях Т. Бічампа та Дж. Чилдреса, О. Плешко, В. Запорожан, М. Араєв, С. Білоконь та ін.;

- сурогатне материнство, поза медициною та біотехнологіями, як предмет досліджень у галузі права, а також у контексті еволюції філософської думки щодо його етичних аспектів (О. Егерт, Л. Зил, Р. Арнесон, Е. Андерсон, Ф. Тарзоглу, М. Сандел);

- сутність та зміст соціального проектування, які розробляли у своїх роботах Т. Азаров, Л. Абрамов, О. Безпалько, А. Данилов, Г. Нагорна, О. Пометун, О. Пономаренко, Г. Тарасюк, Л. Тюття, І. Іванова, В. Шкуро та інші.

Результати

Аналіз новітньої літератури, що стосується різних аспектів цієї теми – соціобіологічних, соціопсихологічних, соціологічних, та етико-філософських тематичних досліджень останнього періоду, вказує на те, що традиційні форми здійснення і переживання безкорисливих дій на благо інших виявляють сьогодні абсолютно нові риси, що передбачає формування нових тенденцій в їх теоретичному осмисленні.

Сучасний світ насичений екстремальними ситуаціями. Воєнні конфлікти, техногенні катастрофи, терористичні акти створюють небезпеку для життя у місцях масового скучення людей. Одним із "інноваційних" виявів альтруїзму в таких умовах є масова безкорислива взаємодопомога та емпатія у соціальних групах і спільнотах, учасники яких не були знайомі, але виявились у цей час в епіцентрі подій. Наприклад, результати досліджень теракту 11 вересня 2001 року Національним інститутом серця, легень і крові в США показують, що ця трагедія призвела до значного збільшення донорів крові. Про це свідчать такі дані: упродовж чотирьох тижнів перед терактом донори зробили близько 80 тисяч пожертв, а наступні

чотири тижні після – близько 196 тисяч. До того ж помічено, що після терактів американці почали активніше займатися волонтерством та жертвувати гроші для постраждалих. Ще одна разюча подія, яка демонструє вияв солідарності та сплеск людського альтруїзму в екстремальних умовах, сталась 8 липня 2024 року в Україні, коли в результаті ракетного удару було сильно пошкоджено дитячу спеціалізовану лікарню "Охматдит" – найбільший медичний заклад, де щорічно отримували медичну допомогу понад 20 тис. дітей з різними онкологічними захворюваннями і складними вродженими патологіями. За даними МОЗ, від удару ракети повністю знищено корпус токсикології та дуже постраждали інші корпуси, руйнувань зазнала лабораторія єдиної в країні онкогематології. Дітей, які перебували на хіміотерапії, лікарі під крапельницями вивозили на вулицю, понад сто тяжкохворих дітей було перевезено в інші лікарні міста. На території лікарні негайно розпочалась рятувальна операція, а на допомогу співробітникам ДСНС прийшов медперсонал та сотні небайдужих киян. З усіх куточків міста постраждалим везли гуманітарну допомогу – воду, харчі, засоби гігієни та інші необхідні речі. Це явище знаходить пояснення у теорії когнітивного балансу Ф. Гайдера (Heider, 1958), згідно з якою, коли дві особи негативно ставляться до третьої, то ці двоє будуть відчувати когнітивний дисонанс, якщо негативно ставитимуться один до одного. Таким чином, люди стають згуртованішими, коли мають спільного ворога, навіть якщо в мирний час вони не об'єднувалися. Ч. Дарвін з цього приводу писав, що в змаганні двох первісних племен успіху завжди досягатиме те, яке має велику кількість мужніх, співчутливих і вірних членів, які завжди готові попередити один одного про небезпеку, допомагати й захищати один одного (Darwin, 1981). Спираючись на цю гіпотезу, Боулз та Чой пішли далі, стверджуючи, що безкорисливі жертвні дії задля блага членів своєї групи виникають у нас паралельно із ненавистю до групи ворога, і назвали описане явище парафіяльним альтруїзмом (Choi, & Bowles, 2007). Утім, наукова спільнота, заперечуючи теорію парафіяльного альтруїзму, заявляє, що без усвідомлення того, що "зазіхання на наше – це зазіхання і на моє", людина буде просто захищати те, що безсумнівно належить їй. А для того щоб боротися пліч-о-пліч за спільні ресурси, людина повинна ідентифікувати себе як частину соціальної групи та розуміти цінність того, що ця група (і людина як її частина) може втратити. Г. Раш, доповнюючи теорію парафіяльного альтруїзму (Rusch et al., 2013), висунув гіпотезу, що альтруїстична поведінка завжди буде різною у двох ворожих груп, про що не йдеться у початковій версії цієї теорії. Учений проаналізував дані 966 американських військових – учасників Першої світової, Другої світової і воєн у Кореї та В'єтнамі, які були удостоєні медалями Пошани за особисту мужність. Результати показують, що військові частіше вчиняли героїчні дії та жертвували своїм життям, рятуючи побратимів, під час оборони, ніж під час наступу. Тобто альтруїстична поведінка більш притаманна для групи військових, яка обороняється. Підтвердженням гіпотези Раша сьогодні є війна в Україні. Наприклад, за даними дослідження соціологічної групи "Рейтинг", 80 % українців різними способами беруть участь у захисті своєї держави, 98 % вважають Росію ворогом, а 61 % готові фінансово підтримати відбудову країни після завершення війни (П'яте загальнонаціональне опитування ..., 2022; Шосте загальнонаціональне опитування ..., 2022; Восьме загальнонаціональне опитування ..., 2022).

Проте важливо взяти до уваги емпіричні дослідження, які доводять, що за екстремальних умов готовність прийти на допомогу найвища завжди там, де свідок небезпечної ситуації один, а не група. Причинами, які гальмують процес надання допомоги, вважаються: розмивання відповідальності (коли свідок один, то в нього виникає почуття відповідальності, а якщо є поряд люди, то почуття відповідальності розподіляється на них усіх); суспільна оцінка (кожен зі свідків зволікає, намагаючись оцінити ситуацію і поведінку навколишніх, і всі вони стають один для одного прикладом пасивної поведінки, відбувається інтерпретація того, що сталося, як безпечної події); боязнь оцінювати (присутність інших свідків може викликати почуття невпевненості, що завадить наданню допомоги, або ж коли свідок впевнений у своїх силах і компетентності, то присутність інших може, навпаки, слугувати стимулом для надання допомоги) (Трухін, 2005; Євсюков та ін., 2007). Описана щойно поведінка незнайомих людей в умовах екзистенційної небезпеки є основою для теоретичного переосмислення феномену соціального альтруїзму і має практико-прикладне значення для проектування публічних просторів, розроблення планів евакуації людей та надання першої медичної й психологічної допомоги (Manstead et al., 1999, Католик, & Корнієнко, 2003). У зв'язку з цим з метою виявлення, точного описування і детального вивчення факторів, явищ і процесів, які відбуваються в умовах масової небезпеки, пріоритетним напрямом емпіричного дослідження альтруїзму і солідарності зазвичай стають опитування та інтерв'ю свідків екстремальних ситуацій, які загрожують життю, у місцях масового скупчення людей.

Акцентуючи увагу на війні в Україні, можна побачити суттєве збільшення кількості людей із каліцтвами, отриманими внаслідок поранень під час бойових дій, та цивільного населення, що актуалізувало в суспільстві тему інвалідності. Зважаючи на закритість інформації про втрати за час повномасштабної війни, яку веде Росія проти України, сфокусуємо увагу на даних про втрати у воєнному конфлікті на Донбасі. Відомо, що за весь час його існування з 2014-го до 2019-го року включно було поранено 25–30 тис. військовослужбовців (Блінов, 2019), з яких близько 5 тис. комбатантів отримали інвалідність. Ураховуючи інтенсивність бойових дій, наслідком яких на сьогодні є збільшена в рази кількість втрат, актуальним завданням держави та суспільства стає активна робота з травмованими та покаліченими військовослужбовцями. Робота з ними в госпітальний період має комплексний характер і зосереджується на відновленні фізіологічних функцій організму та наданні психологічної та соціальної допомоги. Суттєвий внесок у процес лікування та реабілітації поранених робить волонтерський рух, який є одним із базових виявів альтруїстичної поведінки.

Слово "волонтер" походить від французького "volontaire", англійського "volunteer", що в перекладі означає "доброволець", "охочий". За Загальною декларацією волонтерів, прийнятою на XI Конгресі Міжнародної асоціації волонтерів 14 вересня 1990 року в Парижі, волонтерство – це добровільна, активна, спільна або особиста участь громадянина в житті людських спільнот для реалізації його основних людських потреб та покращення якості життя, економічного і соціального розвитку (Вайнола та ін., 1999). В основу волонтерської діяльності закладено принципи добровільності, гуманності, відповідальності, спільності інтересів, рівності прав і гласності. 70-ті роки XX століття у США стали сплеском громадської активності, з'явився молодіжний волонтерський рух, учасники якого були готові добровільно та безоплатно

допомагати іншим. Тому в цей період і розпочалося вивчення волонтерства, а також психологічних явищ, які з ним пов'язані. Дослідження цього руху відбувалося у межах кількох основних моделей. Одномірна модель (Unidimensional model) пов'язувала волонтерство з альтруїстичною поведінкою людини, зокрема, ключовим питанням наукової дискусії було з'ясування того, якою мірою альтруїзм мотивує волонтерську активність. Ця модель пропонувала вважати волонтерами людей із благими намірами, які робили певну роботу без грошової компенсації, а поняття "безоплатності" і "благодіяння" і досі вважаються ключовими характеристиками волонтерства. Особливістю двофакторної моделі стала полярність між альтруїстичними і егоїстичними мотивами (Horton-Smith, 1981). Фріш та Джерард провели дослідження серед 455 американських волонтерів Червоного Хреста, яке підтвердило, що волонтери керуються або альтруїстичними мотивами (турбота про інших), або ж егоїстичними (турбота про себе) (Frisch, & Gerrard, 1981). Для трифакторної моделі характерна шкала, яка містила не тільки альтруїстичні та егоїстичні мотиви, але й мотиви, пов'язані із соціальними обов'язками (social obligation motives). За Вініфордом, концепція соціального зобов'язання визначається як компенсація відповідальності перед суспільством. Багатофакторна модель (Multifactor model), запропонована Кларі та Снайдером (Clary et al., 1996), базується на функціональному аналізі мотивації. Ця модель визначає особистісні та соціальні чинники, якими керуються волонтери у своїй діяльності, та виокремлює шість основних мотивів: ціннісні (переконання, пов'язані з альтруїстичною чи гуманістичною турботою про інших); соціальні (нові зв'язки, наслідування інших людей, які посідають вагоме місце в суспільстві); освітні (джерело додаткових знань про світ, можливість отримати новий досвід, розвинути навички й уміння); кар'єрні (здобуття досвіду, шанс отримати хорошу роботу); особистісні (підвищення самооцінки); захисні (бажання подолати внутрішні тривоги й конфлікти).

Сьогодні кількість волонтерів у всьому світі становить 970 млн. За даними досліджень Університету Джона Гопкінса, йдеться про еквівалент у понад 125 млн. штатних працівників з урахуванням кількості робочих годин. Приблизно кожен четвертий волонтер приділяє свій час і навички через громадські організації, а решта роблять це безпосередньо, допомагаючи своїм сусідам або громадам. Згідно з даними підрозділу ООН UN Volunteers, у контексті економічного впливу вартість волонтерської роботи становить 1,348 трлн дол. США, або 2,4 % усієї світової економіки. У більшості країн держава підтримує та стимулює волонтерство. Це соціальне явище в Україні дуже добре охарактеризували О. Фоміна і Н. Оленцевич: "Національне волонтерство передбачає створення команд добровольців для розв'язання актуальних проблем країни, надання адресної допомоги тим, хто її потребує, провадження діяльності, спрямованої на розв'язання тих питань, які залишаються поза межами державного управління. Сфера діяльності тут є подібною до міжнародного волонтерства, але може бути і ширшою внаслідок національної специфіки. Зокрема, чи не найвідомішими та наймасштабнішими в нашій країні стають ініціативи зі збору коштів на лікування дітей і підлітків, до яких долучаються неурядові організації, засоби масової інформації, платформи для онлайн-пожертвувань у соціальних мережах, установи та підприємства, громадяни. Поширення саме цієї сфери волонтерської діяльності є відповіддю на нинішній стан вітчизняної системи охорони здоров'я та відсутність

адекватного (державного або страхового) механізму фінансування коштовної медичної допомоги для громадян. ... Аналогічні причини стимулюють поширення волонтерської діяльності і в інших, неефективно врегульованих і недостатньо фінансованих з боку держави сферах суспільного життя, ...: акумулюючи ресурси за межами бюджетної системи, волонтери виконують ті завдання, які має виконувати публічна влада в соціально орієнтованій державі, ..." (Фоміна, & Оленцевич, 2021, с. 173).

Світ дуже різноманітний, у ньому проживають люди різних рас, національностей, етносів, сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, вікових та інших соціальних груп, серед яких є ті, хто має вроджені або набуті психофізичні вади, яких дуже часто ми воліємо не помічати. За оцінками ВООЗ, понад 1 млрд населення планети (близько 15 % людства) мають інвалідність та переживають труднощі щоденної життєздатності. За даними Міністерства соціальної політики, в Україні на вересень 2019 р. проживало 2,6 млн (6 %) людей з офіційно встановленою інвалідністю, з яких 168 280 дітей. Саме ця частина суспільства часто стикається із соціальним відторгненням, яке сьогодні є виявом прямого порушення базових потреб та прав людини: "Соціальне відторгнення має багато облич та може торкнутись кожного: дитини з інвалідністю, яка не може піти до школи та спілкуватись з однолітками, оскільки в будівлі немає пандусу чи ліфта; молодого чоловіка, хворого на ВІЛ-інфекцію, який не може знайти друзів через страх чи стигматизацію; сиріт, які не мають базових життєвих навичок та іноді навіть не вміють приготувати просту їжу чи попорати свій одяг; п'ятдесятирічної жінки, яку дискримінує роботодавець через її вік; матері-одиначки, робочий день якої триває з ранку до ночі, що не залишає їй вільного часу для себе. Прикладів – безліч" (ISSUU Лібанова та ін., 2011). Виклики XXI ст. залишають відкритими питання: як подолати відчуженість, зруйнувати недовіру та перемогти соціальний параліч; як допомогти людям з обмеженими можливостями та особливими потребами зорієнтуватись у житті, правильно обрати свій життєвий шлях та інтегруватись у суспільні процеси; що сприятиме особистісному розвитку, розкриттю потенційних можливостей осіб з особливими освітніми потребами і поступу громадянського суспільства в цьому напрямі. Та все ж надбанням людства останнього періоду стало визнання права осіб з особливостями психофізичного розвитку на повноцінне життя та активну суспільну діяльність, намагання створити гідні умови для реалізації цього права. Такий цивілізаційний поступ став джерелом розвитку соціально-суспільної моделі "включення", яка визнає індивідуальні людські відмінності й особливості, ґрунтується на повазі до кожної людини (Колупаєва, 2009; Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, 2006). Термін "інклюзія" (лат. Inclusion) українською перекладається як залучення, включення. У сучасному розумінні інклюзія – це політика і філософія з морально-соціальним принципом, спосіб мислення та дій, процес, який дає змогу всім людям з обмеженими можливостями та особливими потребами брати активну участь у суспільному житті. Тому головним завданням суспільства є необхідність переглянути поняття норми й усвідомити, що будь-яка людина – це норма, прийняти цю норму до такої міри, щоб кожна людина, яка має певні особливості, почувала себе комфортно і була "включеною" у життя. Вирішення питань інклюзії, які постають сьогодні перед суспільством, потребує передусім концептуалізації поняття інклюзивного середовища через поняття інклюзивного суспільства як такого, де кожна людина відчуває себе безпечно і комфортно

(Андреева, 2017). Тож інклюзивне середовище бачиться як "оточення людини, яке забезпечує умови включення усіх осіб з урахуванням їх багатоманітності, до сфер життєдіяльності суспільства шляхом усунення будь-яких бар'єрів" (Палатна, 2019; Svitnev, 2011). Цінним у цьому процесі є вибір помічних професій молодими людьми, добротинність і волонтерська діяльність такого рівня, щоб ніхто з людей з обмеженими можливостями та особливими потребами не відчував приниження гідності та обмежень у самостійності прийняття рішень і власних дій. Це стане можливим, коли мотиви діяти будуть альтруїстичними.

Сьогодні про рівень інклюзивності українського суспільства говорять такі факти: за даними IREX, 50 % бізнескомпаній у 2021 році не готові були наймати ветеранів; Конфедерація роботодавців України констатувала, що рівень безробіття серед працездатних осіб з інвалідністю 85 %; 58 % ветеранів стикались із перешкодами під час пошуку роботи (Український ветеранський фонд, Work.ua та Lobby X); згідно з даними Biasless, 59 % українок відчувають на собі неналежне ставлення на роботі; гендерний розрив в оплаті праці все ще перевищує 18 %, а велика кількість індустрій не наважуються брати жінок на окремі види професій. Одним із прикладів створення інклюзивного середовища в Україні на альтруїстичній основі стала All Together.jobs – екосистема продуктів для підвищення інклюзивності в українських бізнесах. У серці екосистеми – інклюзивна платформа для пошуку роботи, де збирається спільнота з інклюзивних компаній, які готові надавати людям із вразливих категорій можливість знайти гідну роботу (AllTogether.jobs). Цю платформу створили і підтримують 15 волонтерів. Місія проєкту – через 10 років вилучити слово інклюзивність із лексику, щоб речі, які сьогодні називаються інклюзивними, стали загальноновизнаними Цілі проєкту: підвищити видимість вразливих груп населення для роботодавців; створити стандарт інклюзивності для українських бізнесів; підвищити знання про теми рівності, різноманітності та інклюзивності в Україні.

Ще один неklasичний аспект альтруїзму дав поштовх розвитку нових медичних технологій, а саме – трансплантаційної та репродуктивної медицини. "Трансплантація органів – диво ХХ століття, порятунком сотень тисяч наших сучасників і надія людства. Уже сьогодні в розвинутих країнах світу вона стала стандартом лікування багатьох патологій, а за прогнозами експертів, у середині третього тисячоліття 50 % хірургічних операцій будуть пов'язані з пересадкою органів людини" (Городецька, 2012). Тому в широких колах та на сторінках спеціалізованої наукової періодики активно обговорюються: проблеми відновної хірургії (донорства органів, тканин і крові, стоволових клітин і навіть пересадки мозку тощо); "ситуація на ринку органів" та донорство своїх органів після смерті; тема лікарської етики й соціальної справедливості стосовно "доступності органів для усіх нужденних незалежно від їхнього матеріального та соціального статусу"; ступінь виправданості збереження життя реципієнта за рахунок ризиків для здоров'я донора; правомірність кваліфікації у термінах альтруїзму добровільного донорства, підкріпленого офіційною грошовою винагородою; питань правомірності та ризиків зриву сурогатного материнства (Morgan et al., 2009). Таким чином, готовність жертвувати частиною власного тіла (кров, нирки, печінка, кістковий мозок) – один із принципів оновленого феномену альтруїзму у вимірі сучасних сенсів. Цей напрям дуже чутливий і особливо дразливий, оскільки зачіпає фундаментальні філософські питання, які постійно викликають гострі дискусії. Сьогодні існують дві протилежні позиції щодо трансплантології, яка, з одного боку, бачиться як панацея

від невиліковних хвороб, а з іншого – постає як варварське лікування, коли частину тіла вилучають в однієї людини (інколи з мертвого тіла) і вживлюють іншій. Такі серйозні суперечності між уже сформованими релігійними та етичними уявленнями і новим способом лікування змушують задуматись кожного про доцільність останнього. Одне з питань, яке потребує відповіді: тіло ми маємо, чи ми ним володіємо? Трансплантацію можна розглядати як порушення усіх стандартних релігійних та етичних норм, адже тіло людини – це колыска життя, тому його потрібно оберігати і не використовувати як засіб досягнення мети, навіть такої безкорисливої. Утім, не заглиблюючись у полеміку, відмітимо важливий здобуток сучасного дискурсу тілесності, який виводить це питання у площину філософської інтерпретації дуальності природи людини, що говорить про розшарування її на тіло і дух. Безперечно, тіло належить людині, а тому людина має право віддати частину себе іншому. Здавалося б, стати героєм, вчиняючи альтруїстично, і врятувати життя людині благородно, але яким це видається щодо власного життя? Адже донору після вилучення органу надалі належить змінити своє життя, доведеться відмовитись від усього, що викликає виснаження, ейфорію чи просто призводить до зайвого викиду адреналіну. Постає питання – чи тотожна за своєю цінністю така компенсація? Тому це вибір, до якого кожен донор повинен прийти самостійно, це радше жест доброї волі, який треба робити, усвідомлюючи ризики та наслідки для свого здоров'я, вчинок, про який людина ніколи не буде шкодувати, що він може призвести до саморуїнуння. Тому не може бути дарування органу лише з мотивів жертвності, солідарності без чітко усвідомлених наслідків від цієї дії. У цьому питанні важливу роль відіграє лікар, який має дотримуватись біоетичних принципів як керівних положень під час донорства і трансплантації органів, це: принцип поваги до автономії особистості (respect for autonomy), принцип неспричинення шкоди (non-maleficence), принцип "роби благо" (beneficence), принцип справедливості (justice) (Островська, 2021; Beauchamp, & Childress, 2001).

Сьогодні у світі питання трансплантації органів та інших анатомічних тканин врегульоване на високому матеріально-процесуальному рівні. Міжнародні і національні правові акти створюють підґрунтя для достатньої прозорості, раціональності та ефективності трансплантаційного процесу. В Україні функціонує спеціалізована державна установа Український центр трансплант-координації (Український центр трансплант-координації), метою якого є забезпечення "рівного та своєчасного доступу до якісних, безпечних медичних послуг з трансплантації органів та трансфузіології донорської крові та її компонентів для громадян України (<https://utcc.gov.ua/>). За сприяння УЦТК за перше півріччя 2021 року в Україні було проведено 126 трансплантацій. Більшість операцій зазвичай проходять успішно, але підготовка до них – шлях дуже складний, трансплант-технології дуже коштовні, а пошук донора часто стикається з несумісністю матеріалу. Тому найчастіше ними стають рідні пацієнта, які безкорисливо готові допомогти йому, або ж така акція проходить у суто комерційному форматі.

Про рівень добротності у сфері донорства крові говорить той факт, що 90 % людей, які можуть бути донорами крові, не стають ними. ВООЗ порахувала, що рекомендована кількість донорів крові має сягати 30 на 1 тис. населення. Тобто мінімальна кількість донорів, необхідна будь-якій країні, становить 1 % від населення (за мирного життя). Загальна кількість донорів в Україні (за даними 2020 р.) сягає близько 320 тис. людей на 44 млн

населення. Це втричі менше за потребу, тому сьогодні лише третина пацієнтів отримує вчасно донорську кров. Причиною такого становища є те, що країна звикла до стихійного та родинного донорства (ситуації, коли кров здають виключно для своїх близьких, якщо їхнє життя під загрозою), яке частіше носить безкорисливий альтруїстичний характер. Стихійне донорство пов'язане не лише із кількісними показниками, а й впливає на якість крові, що створює проблему інфекційної небезпеки. Єдине, що може змінити ситуацію та дати ефективний результат, – це системний підхід до донорства крові та її компонентів. Сьогодні в Україні створено автоматизовану систему рекрутингу та управління донорами крові ДонорUA (<https://www.donor.ua/about>), метою якої є популяризація донорського руху. Місією цього проекту є вчасне забезпечення пацієнтів якісними компонентами крові. Для цього за допомогою власної ІТ-системи: здійснюється рекрутинг донорів крові для закриття потреб лікарень та порятунку військових; популяризується регулярне, безоплатне та добровільне донорство, що є основою безпечної крові, у вигляді проектів – "ДонорUA Art Project", "ДонорUA Awards" та інших; з початку війни забезпечується транспортування компонентів крові в гарячі точки; проводяться заходи з наближення законодавства України до європейського рівня; надається підтримка національній системі крові щодо вчасного забезпечення необхідними матеріалами та обладнанням. У результаті такої діяльності: залучено 160000+ донорів; отримали адресно допомогу 7500+ пацієнтів; пошук донора триває 20 хв; підтримку отримують 22 центри крові (<https://www.donor.ua/projects/transportation>).

Досліджуючи нові аспекти і тенденції феномену альтруїзму, увагу привертає сурогатне материнство, адже сьогодні у світі більше ніж 186 мільйонів людей страждають від безпліддя (Inhorn, & Patrizio, 2015). За оцінками А. Дірекванд Могадам та інших учених, безпліддя діагностується приблизно в 10 % пар репродуктивного віку в усьому світі (Direkvand-Moghadam et al., 2014). Сурогатне материнство – це одна з форм допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ), яка дозволяє мати людям із таким діагнозом генетично рідну дитину. Ця практика – не нове явище в історії людства, але завжди було темою "табу", викликало суперечливі питання щодо її моральних та етичних аспектів, але бажання мати дитину та продовжити рід часто брали верх. Один із найдавніших прикладів сурогатного материнства описаний у Старому Завіті (Буття 16: 1-15), коли Сара, дружина Аврама, будучи безплідною, запросила свою служницю, щоб та завагітніла та виносила дитину Авраама. Такий спосіб зачаття і народження дитини був поширений у Стародавньому Єгипті (фараони часто використовували наложниць для народження спадкоємців (чоловічої статі), застосовувався також у Стародавній Греції та Римі (Svitnev, 2011). У Стародавньому Римі було відоме поняття "віддачі внайми лона" (ventrem locare), коли чоловіки віддавали своїх дружин внайми безплідним подружнім парам (Хараджа, 2010), про що свідчить найдвший напис, який зберігся з того часу (відомий як Laudatio Turiae – епітафія кінця 1-го століття до н. е.) – вказівка на сурогатне материнство як "розумний засіб" для подолання бездітності (Sills, & Healy, 2008). У стародавньому індуїстському суспільстві існувала практика Нійога Пратха, яка була своєрідним "сурогатним батьківством", коли бездітній жінці через безплідність її чоловіка, було дозволено завагітніти від брата чоловіка (Khangai, 2015). Таким чином, до винайдення сучасних допоміжних репродуктивних технологій, існувало "традиційне або часткове сурогатне материнство",

коли сурогатна мати була генетичною матір'ю дитини для безплідної жінки. Основоположниками сучасного методу запліднення *in vitro* є британські вчені – біолог (ембріолог) Р. Едвардс та акушер-гінеколог П. Степто (Хміль, 2015, с. 3–7; Steptoe, & Edwards, 1978). Довгий час "сурогатне материнство" було жестом доброї волі, коли здорова жінка добровільно виношувала і народжувала дитину для безплідної (бездітної) шлюбної пари. Також відомі випадки, коли сурогатною матір'ю ставала близька родичка безплідної жінки. Наприклад, у Південно-Африканській республіці в 1987 році сурогатною матір'ю для своєї безплідної доньки стала 48-річна Патрісія Антоні, яка успішно виносила і народила трьох власних онуків. Першу успішну програму сурогатного материнства в Україні було здійснено в Харкові в 1995 році. Сурогатною матір'ю стала харків'янка, яка виносила дитину своєї безплідної доньки, що мала вроджену фізіологічну патологію (Басай, 2014). Ця форма сурогатного материнства отримала назву "альтруїстичне", оскільки, на відміну від комерційної форми, сурогатна мати не отримувала винагороду за свої послуги, а керувалась намірами допомогти безплідній парі. У поширенні концепції сурогатного материнства як альтруїстичної дії важливу роль відіграють медики, оскільки саме вони "переконують сурогатних матерів у важливості їхньої допомоги як бездітним сім'ям, так і всій нації в її розвитку" (Main Road, & Nagar, 2012). Проте в сучасному світі новітніх технологій та зруйнованих стереотипів є країни, де комерційне сурогатне материнство заборонене (Велика Британія, Греція, Ізраїль, ПАР тощо). У таких країнах закони акцентують насамперед альтруїстичні мотивації, а "якісну" сурогатну матір концептуалізують як таку, що "вільно віддає себе заради блага інших, не бажаючи і не отримуючи нічого натомість" (Fayemi, & Chimakonam, 2022; Hibino, 2023), хоча й визнають необхідність фінансово компенсувати сурогатній матері "витрати на вагітність" (Walker, & van Zyl, 2017). Таким чином, вималюється суперечність: з одного боку, є вірогідність, що сурогатні матері, які керуються фінансовими мотивами та вступають у комерційні стосунки з майбутніми батьками, будуть більш схильними наражати на ризик здоров'я майбутньої дитини або вдаватися до шантажу. З іншого, можливо, що сурогатні матері, які керуються альтруїстичними мотивами, самі стануть жертвою експлуатації з боку безплідної пари. Для розв'язання проблеми дослідники пропонують використовувати модель "професійного" сурогатного материнства, що передбачає альтруїстичну мотивацію, але при цьому, як і з будь-якою іншою професією, обґрунтовує необхідність гідної компенсації за свої послуги (Van Zyl, & Walker, 2013).

Щодо правового регулювання в Україні, то нормативним актом, у якому вперше зустрічається термін "сурогатне материнство", став наказ МОЗ України від 23 грудня 2008 року № 771 "Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій" (Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій, 2008). Наразі чинним і єдиним нормативним актом, який детально регламентує застосування допоміжних репродуктивних технологій, є наказ МОЗ України від 9 вересня 2013 року № 787 "Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні" (Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, 2013), яким введено норму про обов'язковий генетичний зв'язок майбутньої дитини хоча би з одним з батьків та відсутність такого зв'язку із сурогатною матір'ю; затверджено перелік документів,

необхідних для проведення сурогатного материнства. Слід визнати, що використання, дедалі частіше, комерційної форми сурогатного материнства створює загрозу перетворення дітей на товар, а материнства – на договірну роботу. Річ у тому, що, якщо сурогатна мати отримує комерційну винагороду, то в міжнародному праві весь цей процес класифікується як купівля-продаж. Сьогодні спостерігається тенденція, коли генетичні батьки з розвинених країн обирають сурогатних матерів із країн, що розвиваються, де цей процес недостатньо врегульований. За словами Бур-Букуїккіо: "Така практика призводить до дисбалансу сил і підвищує вразливість дітей і сурогатних матерів перед різними формами експлуатації" (Експерт ООН: С распространением суррогатного материнства ..., 2018). Очевидно, що прагнення вигоди в цьому процесі часто переважає над бажанням допомогти нужденним людям.

Аналіз нових суспільних аспектів і соціальних тенденцій, які, на нашу думку, є актуальними в сучасному цивілізаційному поступі, та проявів альтруїзму в розв'язанні проблем, які виникли на тлі цих процесів, вказує переважно на перевагу добродійного характеру допомоги, на вияв жесту доброї волі у прагненні допомогти нужденним та родинну спонукальність у наданні допомоги. Досвід успішних країн вказує на практику залучення коштів бізнес-структур для розв'язання проблем соціальної сфери. Зазвичай бізнес фінансує "конкретні проекти, які мають цільове призначення, є обґрунтованими, містять кошториси витрат та обґрунтовані очікуваної ефективності асигнувань" (Мішина, & Мішин 2020). Сьогодні питання майнових втрат (через війну в Україні), інклюзія (зокрема інвалідність, отримана внаслідок бойових дій), донорство та трансплантація органів, сурогатне материнство та багато інших проблем соціальної сфери в Україні потребують негайного розв'язання та підтримки з метою відновлення психологічного стану української нації. Останні десятиліття, особливо з 2014 року, в країні започатковано практику соціального проектування у зазначених напрямках. Проте недостатній рівень наукового обґрунтування та теоретичного забезпечення суттєво впливає на якість розробок та ефективність реалізації соціальних проектів.

Теорія соціального проектування передбачає аналіз підходів до визначення понять "проект" (Т. Азарова, О. Беспалько, Г. Тарасюк) і "проекткування" (Л. Тютля, І. Іванова та ін.), "соціальний проект" (О. Беспалько, І. Іонова, О. І. Пометун, В. Шкуро та ін.) і "соціальне проектування" (І. Іонова, Л. Тютля та ін.). Дослідження наявних тлумачень цих термінів дають підстави під соціальним проектом розуміти опис дій та заходів, спрямованих на розв'язання соціальних проблем і уникнення соціальних ризиків, із зазначенням технології їх реалізації у певному часовому проміжку в межах наявного фінансового, кадрового, матеріального та інформаційного забезпечення. Передумовою ефективного соціального проектування у процесі вирішення соціальних питань є його визначення як процесу розроблювання соціального проекту, його ресурсного обґрунтування та технології реалізації з метою розв'язання соціальних проблем та уникнення соціальних ризиків. Це визначення формулюється на засадах цільового та ресурсного підходів (Мішина, & Мішин, 2020). Аналіз наукової джерельної бази (Азарова, & Абрамов, 2007; Беспалько, 2010; Данилова, 2013) вказує на класифікацію соціальних проектів за ознаками: територіальної приналежності (регіональні, міжрегіональні, місцеві, локальні, національні, міжнародні); новизни (інноваційні, підтримувальні); джерел фінансування (благодійні,

кредитні, грантові, бюджетні, суспільні, фандрайзингові, краудфандингові, змішані); обсягів проектування (мікропроекти, малі проекти, мегапроекти); строку реалізації (короткострокові – до 2 років), середньострокові (2–5 років), довгострокові (більше ніж 5 років); кількості виконавців (індивідуальні, колективні); соціальної спрямованості (проекти для молоді, інвалідів, бідного населення, алкоголіків, наркозалежних, засуджених, соціально незахищених верств населення, багатодітних сімей, матерів-одиначок, пенсіонерів, безпритульних, хворих, проблемних підлітків, дітей з притулків та ін.). Соціальне проектування зазвичай здійснюється із застосуванням різних підходів за цільовою спрямованістю (об'єктно-орієнтований, суб'єктно-орієнтований, проблемно-орієнтований) та характером перебігу (інформаційно орієнтований, інноваційно орієнтований, системно орієнтований, організаційно орієнтований, управлінсько орієнтований, ресурсо орієнтований). Кожний підхід має певні особливості, сферу застосування, зміст та є основою для розроблення концепції соціального проекту. Умовою успіху – ефективності соціального проектування є ступінь наукової обґрунтованості технології його реалізації (Мішина, & Мішин, 2020).

Вважаємо доречним виокремити та навести приклади успішних (ефективних) і вкрай актуальних соціальних проектів в Україні:

- "SkillUP to Social Inclusion", розроблений із метою досягнення соціальної інклюзії шляхом подолання бар'єрів, ризиків та страхів задля формування в Україні справедливого демократичного суспільства з рівними правами та можливостями. Проект реалізували Інститут суспільних ініціатив за підтримки Ради Європи та програми "European youth foundation" (<https://sii.org.ua/proyekty/>).

- Проект із психологічної підтримки та реабілітації воїнів ЗСУ "Сила Духу: психологічна підтримка воїнів", спрямований на комплексну підтримку та реабілітацію воїнів ЗСУ різного культурно-етнічного походження, які потребують психосоціальної допомоги після травматичних подій. Мета проекту: посилити психологічну стійкість та надати необхідну психосоціальну допомогу воїнам ЗСУ, які проходять лікування чи реабілітацію, з акцентом на подолання наслідків травматичного досвіду, полегшення симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та підтримку особистісного розвитку. Проект реалізує Громадська організація "Соціальна перспектива" за фінансової підтримки міста Ставангер, Норвегія, Інтеркультурного Інституту Ашбурн, Люксембург та національного координатора Мережі Інтеркультурних Міст України #ICCUkraine (Сила духу ..., б. д.).

- "Транспортування крові на фронт" – у співпраці з Оперативним Штабом щодо діяльності системи крові під час війни здійснюється транспортування крові у гарячі точки. Під час повномасштабної війни в Україні ДонорUA організує перевезення донорської крові до прифронтових лікарень, зокрема долучається до фінансування цього процесу (ДонорUA).

- Соціальний проект "Підкорення Говерли українцями, які живуть із донорськими органами". Тридцять людей зі пересадженими органами здійснили у 2019 році сходження на Говерлу з метою привернути увагу суспільства до проблем трансплантації в Україні. Організатор акції та голова ГО "Всеукраїнська платформа донорства IDonor" Ірина Заславець (Тридцять людей з пересадженими органами підкорять Говерлу, 2019).

Усі ці соціальні проекти абсолютно різні за визначеними вище ознаками, але стали можливими завдяки небайдужим людям з альтруїстичною свідомістю, які, проявляючи добротність, водночас професійно підходять до справи, використовуючи науковий підхід до цього процесу та технології їх реалізації.

Дискусія і висновки

Після аналізу нових соціальних аспектів і тенденцій у світі очевидним стає той факт, що саме виявлення альтруїзму в поведінці людей робить можливим подолання викликів сьогодення. Адже на цьому етапі розвитку людство переживає різні екстремальні ситуації (воєнні конфлікти, тероризм, техногенні катастрофи тощо), є гостра потреба в соціальній інклюзії, загострюються проблеми психофізичного розвитку, невиліковних хвороб та захворювань репродуктивного характеру. Долання соціальних викликів стає можливим лише шляхом масової безкорисливої взаємодопомоги та завдяки жестам доброї волі окремих людей. Доведено, що така діяльність завжди має ознаки альтруїзму в новому вираженні, як-от волонтерський рух та інші соціальні рухи, громадські організації та індивідуальна добровісна безкорислива допомога. Дослідження таких виявів альтруїзму вказують на те, що в будь-якому разі людина завжди отримує певну вигоду незалежно від того, чи є свідомо скерованою на її отримання. Тож залишається дискусійним питання з'ясування того, наскільки людина, яка дає пожертви чи допомагає, керується альтруїстичним настановленням.

Таким чином, у контексті заявленої теми вважаємо найбільш ефективною формою долання сучасних соціальних викликів соціальне проектування та реалізацію соціальних проектів, націлених на надання допомоги, створення умов для розв'язання соціальних проблем специфічних категорій населення, управління процесами соціальної сфери. У зв'язку з цим соціальне проектування як теорія потребує наукового обґрунтування, дослідження та провадження світових практик, набуття компетентностей для практичної реалізації соціальних проектів.

Список використаних джерел

- Азарова, Т. В., & Абрамов, Л. К. (2007). *Технологія оцінки соціальних програм та проектів*. Інститут соціокультурного менеджменту ІСКМ.
- Андреева, М. О. (2017). Концептуалізація поняття "інклюзивне середовище" у контексті розбудови суспільства рівних можливостей в Україні. *Імідж сучасного педагога. Орієнтири розвитку педагогічної свідомості*, 6(175), 47–50.
- Басай, Н. М. (2014). Сурогатне материнство в Україні: сутність та окремі аспекти правового регулювання. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2(5), 82–89. http://www.pjv.nuoua.od.ua/v2_2014/07.pdf
- Безпалько, О. В. (2010). *Соціальне проектування*. Київський столичний університет імені Бориса Грінченка.
- Блінов, О. А. (2019). *Бойова психічна травма*. Талком.
- Вайнола, Р. Х., Капська, А. Й., & Комарова, Н. М. (1999). *Волонтерський рух в Україні: Тенденції розвитку*. Академпрес.
- Восьме загальнонаціональне опитування: *Психологічні маркери війни*. (2022, 11 квітня). Рейтинг. <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/lb29c8b7d5de3de02ef3a697573281953.html>
- Городецька, А. (2012, 15 березня). *Трансплантація в Україні: Хто стоїть на шляху розвитку та успіху?* Український медичний часопис. <https://umj.com.ua/uk/publikatsia-29255-transplantaciya-v-ukraini-xto-stoit-na-shlyaxu-rozvitku-ta-uspixu>
- Данілова, А. П. (2013). Соціальний проект як засіб формування та розвитку ініціативності учнівської молоді. *Інститут проблем освіти Національної академії педагогічних наук України*, 17(1), 237–245.
- Євсюков, О. П., Куфлієвський, А. С., Лебедев, Д. В., Миронець, С. М., Назаров, О. О., Перелігіна, Л. А., Садковий, В. П., Склень, І. О., Тімченко, О. В., Христенко, В. Є., & Шевченко, І. О. (2007). *Екстремальна психологія* (О. В. Тімченко, Ред.). ТОВ "Август Трейд". <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/2136/1/Підр.%20екстрем%20психологія.pdf>
- Католик, Г., & Корнієнко, І. (2003). *Техногенні катастрофи: Психологічна допомога очевидцям та постраждалим*. Червона Калина.
- Колупаєва, А. А. (2009). *Інклюзивна освіта: Реалії та перспективи*. Самміт-книга.

- Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006, 13 грудня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
- Лібанова, Е., Левенець, Ю., Макарова, О., Котигоренко, В., Черненко, Л., Хмелевська, О., Ткаченко, Л., & Балакірева, О. (2011). *Україна: на шляху до соціального залучення: Національна Довідка про людський розвиток*. Незалежне видання Програми розвитку ООН в Україні. https://web.archive.org/web/20121201140632/http://www.undp.org.ua/files/ua_95644NHDR_2011_Ukr.pdf
- Мишина, С. В., & Мішин, О. Ю. (2020). Науково-практичні засади соціального проектування. *Ефективна економіка*, 1. www.economy.nauka.com.ua
- Островська, Б. В. (2021). *Міжнародно-правове регулювання права людини на життя в контексті біоетики* [Автореф. дис. д-ра юрид. наук, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України]. https://ccu.gov.ua/sites/default/files/avtoreferat_ostrovska_b.pdf
- П'яте загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни. (2022, 20 березня). Рейтинг. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyaty_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_18_marta_2022.html
- Палатна, Д. (2019). Інклюзивне середовище: Формування інтегрованого поняття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*, 1(5), 20–23. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/4>
- Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій, Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 771 (2008, 23 грудня). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0263-09/page?text=%E4%EE%EA%F3%EC%E5%ED%F2>
- Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 787 (2013, 9 вересня). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13>
- Сила духу: Психологічна підтримка воїнів. (б. д.). Громадська організація "Соціальна перспектива". <https://sp.vn.ua/proekti/item/30603-proiekt-syla-dukhu-psykholohichna-pid>
- Тридцять людей з пересадженими органами підкорять Говерлу. (2019, 27 вересня). Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2788651-tridcat-ludej-z-peresadzenimi-organami-podolaut-goverlu.html>
- Трухін, І. О. (2005). *Соціальна психологія спілкування*. Центр навчальної літератури.
- Фоміна, О. О., & Оленцевич, Н. В. (2021). Альтруїзм і волонтерство: Аспекти взаємозв'язку у соціальному поведінні. *Український соціум*, 2(77), 167–182. <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001268733>
- Хараджа, Н. В. (2010). Питання галузевої незалежності договору про сурогатне материнство. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*, 2, 145–152.
- Хміль, С. В. (2015). *Досягнення та перспективи розвитку сучасних методів допоміжних репродуктивних технологій в лікуванні безпліддя. Здобутки клінічної і експериментальної медицини*. Тернопільський національний медичний університет імені ім. І. Я. Горбачевського.
- Шосте загальнонаціональне опитування: Адаптація українців до умов війни. (2022, 23 березня). Рейтинг. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/shesty_obschenacionalnyy_opros_adaptaciya_ukraincev_k_usloviam_voyny_19_marta_2022.html
- Експерт ООН: С распространением сурrogатного материнства дети могут превратиться в товар. (2018, 6 марта). Организация Объединенных наций. <https://news.un.org/ru/story/2018/03/1325142>
- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2001). *Principles of biomedical ethics*. Oxford University Press.
- Choi, Jung-Kyoo, & Bowles, S. (2007). The coevolution of parochial altruism and war. *Science*, 318, 636–640. <https://doi.org/10.1126/science.1144237>
- Clary, E. G., Snyder, M., & Stukas, A. A. (1996). Volunteers' motivations: Findings from a national survey. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25(4), 485–505. <https://doi.org/10.1177/0899764096254006>
- Darwin, Ch. (1981). *The descent of man, and selection in relation to sex*. Princeton University Press.
- Direkvand-Moghadam, Ashraf, Sayehmiri, K., Delpisheh, A., & Direkvand-Moghadam, Azadeh. (2014). The global trend of infertility: An original review and meta-analysis. *International journal of epidemiologic research*, 1, 35–43. https://www.researchgate.net/publication/303159427_The_global_trend_of_infertility_an_original_review_and_meta-analysis
- Fayemi, A. K., & Chimakonam, A. E. (2022). Global justice in the context of transnational surrogacy: An African bioethical perspective. *Theoretical Medicine and Bioethics*, 43, 75–93.
- Frisch, M. B., & Gerrard, M. (1981). Natural helping systems: Red Cross volunteers. *American Journal of Community Psychology*, 9, 567–579. <https://doi.org/10.1007/BF00896477>
- Heider, F. (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. John Wiley & Sons.
- Hibino, Y. (2023). The advantages and disadvantages of altruistic and commercial surrogacy in India. *Philosophy, Ethics, and Humanities in Medicine*, 18, Article 8. <https://peh-med.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13010-023-00130-y>
- Horton-Smith, D. (1981). Altruism, volunteers, and volunteerism. *Journal of Voluntary Action Research*, 10(1), 21–36. <https://doi.org/10.1177/089976408101000105>
- Inhorn, M., & Patrizio, P. (2015). Infertility around the globe: new thinking on gender, reproductive technologies and global movements in the 21st century. *Human Reproduction Update*, 21, 411–426. <https://doi.org/10.1093/humupd/dmv016>
- Khangai R. (2015). Niyoga, (Levirate) and sexual politics in Ancient India. Reflection on the Indian Epic Mahabharata. *American Research Journal of History and Culture*, 1(1), 14–24. https://www.researchgate.net/publication/327652532_NiyogaLevirate_and_Sexual_Politics_in_Ancient_India_Reflection_on_the_Indian_Epic_Mahabharata
- Main Road, Sh., & Nagar, M. (2012). *Birthing a market: A study on commercial surrogacy*. Sama-Resource Group for women and health.
- Manstead, A. S. R., & Hewstone, M., & Fiske, S. (Eds.). (1999). *The Blackwell encyclopedia of social psychology*. Blackwell.
- Morgan, S., Movius, I., & Cody, M. (2009). The power of narratives: The effect of entertainment television organ donation storylines on the attitudes, knowledge and behaviors of donors and nondonors. *Journal of communication*, 59(1), 135–151. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2008.01408.x>
- Rusch, H., Giessen, J. L. U., & Löscher, P. (2013). Asymmetries in altruistic behavior during violent intergroup conflict. *Evolutionary Psychology*, 11(5), 973–993. <https://doi.org/10.1177/147470491301100504>
- Sills, E. S., & Healy, C. M. (2008). Building Irish families through surrogacy: Medical and judicial issues for the advanced reproductive technologies. *Reproduction Health*, 4(5), 9. <https://doi.org/10.1186/1742-4755-5-9>
- Stephens, P. C., & Edwards, R. G. (1978). Birth after reimplantation of a human embryo. *Lancet*, 312(8085), Article 366. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(78\)92957-4](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(78)92957-4)
- Svitnev, K. (2011). Legal control of surrogacy – International perspectives. In J. G. Schenker (Ed.), *Ethical Dilemmas in Assisted Reproductive Technologies* (pp. 149–163). De Gruyter.
- Van Zyl, L., & Walker, R. (2013). Beyond altruistic and commercial contract motherhood: The professional model. *Bioethics*, 27(7), 373–381. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8519.2012.01962.x>
- Walker, R., & van Zyl, L. (2017). *Towards a professional model of surrogate motherhood*. Springer.

References

- Andreeva, M. O. (2017). Conceptualization of the concept of "inclusive environment" in the context of building a society of equal opportunities in Ukraine. The image of a modern teacher. *Guidelines for the development of pedagogical consciousness*, 6(175), 47–50 [in Ukrainian].
- Azarova, T. V., & Abramov, L. K. (2007). *Technology of evaluation of social programs and projects*. Institute of Socio-Cultural Management [in Ukrainian].
- Basai, N. M. (2014). Surrogacy in Ukraine: Essence and some aspects of legal regulation. *Subcarpathian Law Herald*, 2(5), 82–89 [in Ukrainian]. http://www.pjv.nouua.od.ua/v2_2014/07.pdf
- Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. (2001). *Principles of biomedical ethics*. Oxford University Press.
- Bezpalko, O. V. (2010). *Social Design*. Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University [in Ukrainian].
- Blinov, O. A. (2019). *Combat mental trauma*. Talkom [in Ukrainian].
- Choi, Jung-Kyoo, & Bowles, S. (2007). The coevolution of parochial altruism and war. *Science*, 318, 636–640. <https://doi.org/10.1126/science.1144237>
- Clary, E. G., Snyder, M., & Stukas, A. A. (1996). Volunteers' motivations: Findings from a national survey. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25(4), 485–505. <https://doi.org/10.1177/0899764096254006>
- Danilova, A. P. (2013). Social project as a means of forming and developing initiative among students. *Institute of Educational Problems of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 17(1), 237–245 [in Ukrainian].
- Darwin, Ch. (1981). *The descent of man, and selection in relation to sex*. Princeton University Press.
- Direkvand-Moghadam, Ashraf, Sayehmiri, K., Delpisheh, A., & Direkvand-Moghadam, Azadeh. (2014). The global trend of infertility: An original review and meta-analysis. *International journal of epidemiologic research*, 1, 35–43. https://www.researchgate.net/publication/303159427_The_global_trend_of_infertility_an_original_review_and_meta-analysis
- Fayemi, A. K., & Chimakonam, A. E. (2022). Global justice in the context of transnational surrogacy: An African bioethical perspective. *Theoretical Medicine and Bioethics*, 43, 75–93.
- Fifth nationwide poll: Ukraine in wartime. (2022, March 20). Rating [in Ukrainian]. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyaty_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_18_marta_2022.html
- Fomina, O. O., & Olentsevich, N. V. (2021). Altruism and volunteering: Aspects of the relationship in social behavior. *Ukrainian Society*, 2(77), 167–182 [in Ukrainian]. <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001268733>
- Frisch, M. B., & Gerrard, M. (1981). Natural helping systems: Red Cross volunteers. *American Journal of Community Psychology*, 9, 567–579. <https://doi.org/10.1007/BF00896477>
- Heider, F. (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. John Wiley & Sons.
- Hibino, Y. (2023). The advantages and disadvantages of altruistic and commercial surrogacy in India. *Philosophy, Ethics, and Humanities in Medicine*, 18, Article 8. <https://peh-med.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13010-023-00130-y>
- Horodetska, A. (2012, March 15). *Transplantation in Ukraine: Who stands on the path of development and success?* Ukrainian Medical Journal [in Ukrainian]. <https://umj.com.ua/uk/publikatsia-29255-transplantaciya-v-ukraini-xto-stoit-na-shlyaxu-rozvitku-ta-uspixu>

- Horton-Smith, D. (1981). Altruism, volunteers, and volunteerism. *Journal of Voluntary Action Research*, 10(1), 21–36. <https://doi.org/10.1177/089976408101000105>
- Inhorn, M., & Patrizio, P. (2015). Infertility around the globe: new thinking on gender, reproductive technologies and global movements in the 21st century. *Human Reproduction Update*, 21, 411–426. <https://doi.org/10.1093/humupd/dmv016>
- Katolyk, G., & Kornienko, I. (2003). *Man-made disasters: Psychological assistance to eyewitnesses and victims*. Chervona Kalyna.
- Khangai R. (2015). Niyoga, (Levirate) and sexual politics in Ancient India. Reflection on the Indian Epic Mahabharata. *American Research Journal of History and Culture*, 1(1), 14–24. https://www.researchgate.net/publication/327652532_NiyogaLevirate_and_Sexual_Politics_in_Ancient_India_Reflection_on_the_Indian_Epic_Mahabharata
- Kharadzha, N. V. (2010). The issue of sectoral independence of the surrogacy agreement. *Scientific works of the National Academy of Internal Affairs*, 2, 145–152 [in Ukrainian].
- Khmil, S. V. (2015). *Achievements and prospects for the development of modern methods of assisted reproductive technologies in the treatment of infertility. Achievements of clinical and experimental medicine*. I. Horbachevsky Ternopil national medical university [in Ukrainian].
- Kolupaeva, A. A. (2009). *Inclusive education: Realities and prospects*. Summit Book [in Ukrainian].
- Libanova, E., Levenets, Y., Makarova, O., Kotyhorenko, V., Cherenko, L., Khmelevska, O., Tkachenko, L., & Balakireva, O. (2011). *Ukraine: On the path to social inclusion. National Human Development Report*. Independent publication of the United Nations Development Programme in Ukraine [in Ukrainian]. https://web.archive.org/web/20121201140632/http://www.undp.org.ua/files/ua_95644NHDR_2011_Ukr.pdf
- Main Road, Sh. & Nagar, M. (2012). *Birthing a market: A study on commercial surrogacy*. Sama-Resource Group for women and health.
- Manstead, A. S. R., & Hewstone, M., & Fiske, S. (Eds.). (1999). *The Blackwell encyclopedia of social psychology*. Blackwell.
- Mishina, S. V., & Mishyn, O. Yu. (2020). Scientific and practical principles of social design. *Effective economy*, 1. www.economy.nayka.com.ua
- Morgan, S., Movius, I., & Cody, M. (2009). The power of narratives: The effect of entertainment television organ donation storylines on the attitudes, knowledge and behaviors of donors and nondonors. *Journal of communication*, 59(1), 135–151. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2008.01408.x>
- On approval of the Instructions on the procedure for the use of assisted reproductive technologies. Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 771 (2008, December 23) [in Ukrainian]. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0263-09/page?text=%E4%EE%EA%F3%EC%E5%ED%F2>
- On approval of the Procedure for the use of assisted reproductive technologies in Ukraine, Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 787 (2013, September 9) [in Ukrainian]. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13>
- Ostrovska, B. V. (2021). *International legal regulation of the human right to life in the context of bioethics* [Extended abstract of dissertation of Doctor of Legal Sciences, V. M. Koretsky Institute of State and Law, NAS of Ukraine] [in Ukrainian]. https://ccu.gov.ua/sites/default/files/avtoreferat_ostrovska_b.pdf
- Palatna, D. (2019). Inclusive environment: formation of an integrated concept. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Social Work*, 1(5), 20–23 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2019/5-1/4>
- Rusch, H., Giessen, J. L. U., & Löscher, P. (2013). Asymmetries in altruistic behavior during violent intergroup conflict. *Evolutionary Psychology*, 11(5), 973–993. <https://doi.org/10.1177/147470491301100504>
- Sills, E. S., & Healy, C. M. (2008). Building Irish families through surrogacy: Medical and judicial issues for the advanced reproductive technologies. *Reproduction Health*, 4(5), 9. <https://doi.org/10.1186/1742-4755-5-9>
- Sixth nationwide poll: Adaptation of Ukrainians to war conditions. (2022, March 23). Rating [in Ukrainian]. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/shestoy_obschenacionalnyy_opros_adaptatsiya_ukraincev_k_usloviyam_voyny_19_marta_2022.html
- Stepoe, P. C., & Edwards, R. G. (1978). Birth after reimplantation of a human embryo. *Lancet*, 312(8085), Article 366. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(78\)92957-4](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(78)92957-4)
- Strength of spirit: Psychological support for soldiers*. (n.d.). Public Organization "Social Perspective" [in Ukrainian]. <https://sp.vn.ua/proiekti/item/30603-proiekt-syla-dukhu-psykholohichna-pid>
- Thirty people with transplanted organs will conquer Hoverla*. (2019, September 27). Ukrinform [in Ukrainian]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2788651-tridcat-ludej-z-peresadzenimi-organami-podolaut-goverlu.html>
- Trukhin, I. O. (2005). *Social psychology of communication*. Center for Educational Literature [in Ukrainian].
- UN Convention on the rights of persons with disabilities (2006, December 13) [in Ukrainian]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
- UN Expert: With the spread of surrogacy, children may become a commodity. (2018, March 6). United Nations [in Ukrainian]. <https://news.un.org/ru/story/2018/03/1325142>
- Vajnola, R. Kh., Kapska, A. Y., & Komarova, N. M. (1999). *Volunteer movement in Ukraine: Development trends*. Akadempres [in Ukrainian].
- Yevsyukov, O. P., Kufliievsky, A. S., Lebedev, D. V., Myronets, S. M., Nazarov, O. O., Pereylygina, L. A., Sadkovy, V. P., Sklen, I. O., Timchenko, O. V., Khrystenko, V. E., & Shevchenko, I. O. (2007). *Extreme Psychology* (O. V. Timchenko, Ed.). August Trade LLC [in Ukrainian]. <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/2136/1/Підр.%20екстрем%20психологія.pdf>

Отримано редакцією журналу / Received: 25.04.25
 Прорецензовано / Revised: 12.05.25
 Схвалено до друку / Accepted: 26.05.25

Yuliia HUMENIUK, PhD student
 ORCID ID: 0009-0007-9526-244X
 e-mail: humeniuk_yuliia@knu.ua
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MANIFESTATION OF ALTRUISM IN THE CONTEXT OF MODERN SOCIAL CHALLENGES: NEW ASPECTS AND TRENDS

Background. The article is devoted to the study of new qualitative characteristics of altruism in the context of modern challenges in the social reality of the twenty-first century. New social aspects and trends in altruism are highlighted and the method of social design as a way to implement them is analysed.

Methods. The study used a range of scientific methods and approaches, in particular, a systematic approach, historical-analytical and hermeneutical methods, the method of expert assessments, statistical analysis and the method of comparative characteristics, as well as the method of generalisation of the results.

Results. The author analyses the social challenges of the XXI century and manifestations of altruism in the modern social space: mass selfless mutual assistance and empathy in extreme situations (military conflicts, man-made disasters, terrorist acts, etc.) and the volunteer movement; social and educational inclusion of people with psychophysical disabilities; gestures of goodwill in donation, transplantation and surrogacy. The author focuses on the motivation for altruism, the risks and legal regulation of its new aspects and trends.

Conclusions. It is proved that such activities always have signs of altruism in a new manifestation, often volunteer and other social movements, NGOs and individual assistance. The most effective form of assistance in today's reality is social design, which, as a theory, requires scientific substantiation, research into global practices, and the acquisition of relevant competencies for altruistic charity in new areas of the social sphere.

Keywords: altruism; help, goodwill gesture, extreme situations, war, volunteering, disability, inclusion, donation, transplantation, surrogacy, social design.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.